

Fransız alimi Jan Dürinq "İran musiqisinin ənənələri və məişəti" adlı monoqrafiyasında "Rast-Pəncəgah" adlı muğamın olmasını təsdiq edir.

"Səstəgah və Həftəgah" - dəstəgahlarmızda belə şöbə və guşələr hal-hazırda yoxdur. Ancaq Əfrasiyab Bədəlbəylinin "Musiqi lüğəti"ndə bu adlar dinamik səs düzümünün 6-cı və 7-ci səsi kimi şərh olunur.

Tarixdən məlumdur ki, türk və müsəlman dünyasında "7" müqəddəs rəqəmdir. Məsələn, "Həftənin 7 günü", "7 qapı", "Kainatın 7 möcüzəsi" "Göyün yeddinci qatı" və s. misal ola bilər.

Bələhiklə, qənaətə gəlmək olur ki, keçmişdə muğam musiqisi 7 əsas avazdan ibarət olmuşdur. Sonra isə dünyada hər şey inkişaf etdiyi kimi muğamlar da zaman keçdikcə inkişaf edərək yeni şöbə və guşələrə zənginləşmişlər.

Ərəb musiqisində yegahdan həftəgah qədər səs düzümünün adları kimi adlandırılır.

Bir çox muğam şöbə və guşə adlarının etimologiyası toponimlərlə (coğrafi adlar-M.M.) əlaqədardır. "Qarabağ şikəstəsi", "Kəsmə-şikəstə (əsl adı Bakı şikəstəsi-M.M.), "Şikəsteyi - fars, "Arazbarı, "Bayatı-Şiraz, "Bayatı-İsfahan, "Bayatı-kürd, "Bayatı-türk, "Əraq, "Əfşarı, "Əşiran, "Zabul, "Hərat-Kabili, "Osmanlı, "Qatar, "Hicaz, "Nəva-Nişapur, "Hisar, "Xavəran, "Mavəronnəhr, "Pəhləvi, "Tehrani, "Azərbaycan, "Xarəzmiyyə, "Mahur-hindi və s. Bu adlar bu muğamların hara mənsub, bəzən harada intişarı, bəzən harada təşəkkülü, bəzən isə harada daha yaxşı ifası ilə bağlı yaranmış olduğunu sübut edir.

Opera sənətində ənənə və modernizm

Bu gün dünyanın əsas inkişaf meydlərindən sayılan mədəni inteqrasiya və qloballaşma prosesi heç şübhəsiz yeni cəmiyyət quruculuğuna başlamış Azərbaycandan da yan keçməmişdir. Bunun inkişafa təkan verən nə qədər müsbət cəhətləri olsa belə sənətdə bayağılığa, ulduz xəstəliyinə, populyarlığa, müasirləşmə adı altında bir sıra mənfəi təzahürlərə meydan açan cəhətlər də müşahidə edilməkdədir.

Təbii ki, bunun bütün ağırlığını qloballaşmanın üzünə qoymaq da ədalətli olmazdı. Burada yeni iqtisadi və siyasi sistemlərə keçmiş bir respublikanın demokratik cəmiyyət uğrundakı mübarizəsi yolunda rast gəlinən əngəllər də nəzərə alınmalıdır.

Fikrimizi bilavasitə sənətlə bağlı bir neçə mübahisəli problemlərə izah etmək, elə bilirdim daha aydın və məntiqli olar.

Əvvəllər hamı sənətcilərə maraqla baxardı. Elə ki, onların mətbəxinə yol alındı, adamlar üçün adiloşdilər. İndi küçədə hansısa aktyoru, aktrisanı görə bərəhindən yərə-göyə sığmayan tamaşaçı tapmaq çətindir. Çox vaxt bunu zəmanın ayağına yazırıq. Axı dövr heç kəsi məcbur eləmir ki, bayağı mah-ni oxusun, dinləyicinin zövqünü korlasın, tələkə olsun... Öz günahımızdır. Suçumuzu boynumuza almalyıq.

Müasirlilik məsələsinə münasibətdə də eyni hal müşahidə edil-məkdədir. Bu gün kim deyə bilər ki, mən Füzulidən, Nizamidən,

Nəsimidən, Mirzə Cəlildən müasirəm: Əgər doğrudan da inkişaf etmişiksə, niyə Üzeyir Hacıbəyovdan yaxşı opera, Füzulidən üstün "Leyli və Məcnun"u yazə bilmirik?.. İnsan mənəviyətə müasir ola bilər. Amma çox zaman mənəviyyəti unuduruq və diqqəti zahiri görkəmə yönəldirik. Hesab edirik ki, çən-qəl-biçağı qaydasında tutsaq, fransızlar kimi geyinməyə, rusca danışsaq "kübar"lığımızla öyünə bilərik.

Mədəni adamın əcnəbi dilə danışması önəmlidirmi? Bu haqda klassik yazarlarımızın əsərlərindən yetərinə nümunələr göstərə bilərik. Məsələn, əsrin əvvəllərində Üzeyir Hacıbəyov eynəmlə yazırdı ki, "Türk qadını müasir görmək üçün mütləq rus dilində danışmalıdır və yaxud rus əfsəsinə ərə gəlməlidir".

Bu söz hələ də hikmətini itirməyib. İndi də... bəzi xanımlarımız ana dilində yox, rusca danışmağa üstünlük verir və bunu zövqü üçün fəxarət hesab edirlər.

Əcnəbi dilləri bilmək, öyrənmək nəinki, lazımdır, hətta deyirdim ki, zamanın çox mühüm tələblərindəndir. Lakin ana dilinə xor baxıb, əcnəbi dildən "mədəni" görünməyə xatirinə istifadə edilirsə, bu milli mənfəə baxımından nəinki pisdir, habelə təhlükəlidir. Bu halla barışmaq qətiyyətimiz yoxdur. Füzulidən xəbəri olmayan azərbaycanlı nə Şekspiri ingilis qədər, nə də Puş-

Müasirləşmək, sivil dünya mədəniyyətinin nailiyyətlərini mənimsəmək uğrunda mübarizə bütün dövrlər və cəmiyyətlər üçün xarakterik bir xüsusiyyətdir. Əsrlərdən bəri bəşər mədəniyyəti müasirlik bəyraqı altında dünyanın bir qütübündən başqa qütübünə transformasiya olunmuşdur. Çox vaxt da bu inteqrasiya prosesi Qərər və Şərqr mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təsir və nüfuzu fonunda cərəyan etmişdir. Bir əsrdən artıq zaman müddətində Şərqr ölkələrini ağışuna alan islahatçılıq, modernizm, çağdaşlaşmaq, avropalaşmaq, qərbələşmək və s. kimi cərəyanlar bu gün də yeni və daha gəniş formada təsiretmə gücünə malikdir.

kinə rus qədər duya bilər.

Musiqi zövqləri haqda da eyni fikirləri söyləmək mümkündür. Tanınmış bir bəstəkərin sözüdür ki, "Ölkəni bayağı mah-niylə dağıtmaq olar". Bu tipli mah-niylər mənəviyyəti korlayır. Şou proqramların, ənənəvi ailə formasını zədələyən teleseriaların təsirinə mənəviyyəti korlanmış adamlarla ölkə saxlamaq olmaz. Bu zövq tərbiiyətini vətəndaşlarla düşmən tapdağında qalmış torpaqları azad etmək olmaz.

Söhbət konkret olaraq klassik, saf musiqinin və mözün insana təsirinə gətirdiyi təqdirdə, bunu deyə bilərik ki, "Leyli və Məcnun" a qulaq asan yaxşı əsgər də ola bilər, qalib sərkərdə də. Yüz illik opera tariximizə bu təklif olunmaz fikri bir daha təsdiqləyir. İçi xiltli adam "Koroğlu"ya, "Şah İsmayıl"ı a yüz dəfə qulaq assa da, ondan nə Koroğlu olacaq, nə Şah İsmayıl. "Leyli və Məcnun" operasının musiqisinə mənəvi ehtiyacı olmayan adamın sevgisi də saxta olacaq.

Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet teatrında ənənə və novatorluq, müasirlilik və mühafizakarlıqdan bəhs edərkən, bir əsrlik təcrübə göstərir ki, ümumiyyətlə, opera teatrları, bir qayda olaraq, ənənəyə sadiq qalır. Bu, təkcə bizdə deyil, bütün dünyada belədir. Şübhəsiz ki, ötən illər ərzində opera sənə-

tində müəyyən dəyişikliklər olub. Ən azı, tamaşaçı zövqü dəyişib. Amma burada da köklü fərq yoxdur. Verdinin, Puççininin əsərləri, görün neçə illərdir səhnədədir. Bu tamaşalarda rejissorlar, ifaçılar, bir də səhnə mizanları, tortibət dəyişib. Bu da təbii haldır. Məsələn, biz indi "Leyli və Məcnun" operasını ilk qurulmuş olduğu kimi səhnələşdiririk. Sadəcə, rejissor əsas xəttə xələk gətirmədən onu müasir sənətin ab-həvasına uyğun yozur. Bir zamanlar antraksit, teatr cərəyanı olub. Tamaşa fasiləsiz göstərilir. Və yaxud, 30-40-cı illərdə "Aşıq Qərər" 4 saat 10 dəqiqə ərzində oynanırdı. Bizsə, bu gün tamaşaçı tələbatını nəzərə alaraq, "Aşıq Qərər" operasını 1saat 50 dəqiqəlik səhnələşdir-mişik. Bu, o demək deyil ki, musiqi tamaşaçını yorur. Əsla! Sadəcə, əsr sürət əsəridir. Hamımız vaxt azlığından gileylenirik. Təbii ki, tamaşaçının da sənətdən zövq almağa o qədər vaxtı yoxdur.

Opera sənətində novatorluğa ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Başqa sözlə desək, ənənəni qorumaq şərtiylə, yeniləşmə ləbüddür. Məsələn, son vaxtlar aktyor və vokal sənətinin sintezi yaranıb.

Eyni zamanda, bu gün Leyli obrazı yaradan sənətcisi özündən əvvəlki şələfəndən xeyli fərqlənir. Çünki cəmiyyət hadisələrindən tutmuş insani münasibətlərə qədər hər şeyin mürəkkəbliyini bir dövrdə

Leyli obrazının yaradıcısının üzəri-nə daha böyük məsuliyyət düşür. Ən azı, o, Leylinin saflığına tamaşaçıyı inandırmalıdır. Bu, sənətin bö-yüklüyüdür. Deməli, zaman onu də-yişdirməyi, özünükünləşdirməyi bacarmayıb. Bir də axı, klassika elə müasirləkdir. Əsrin klassikliyini şərtləndirən 5-6 amildən biri də müasirləkdir. Adətən, klassikanın tərifini də belə verirlər, daha doğru-sa, həmişə müasir olan əsərə klas-sika deyilir. Buna görə də, hesab edirik ki, operanın hər hansı bir mo-dernizmə ehtiyacı yoxdur. Başqa sənətdə desək, klassika bütün dövrlər üçün yazılmış əsərlərdir. Və onları qorumaq bizim borcumuzdur. Bu məqamda bir cəhət də toxunmağa ehtiyac vardır. Belə ki, həttdən so-sial sifariş probleminin həlləndir-"Tamaşaçının zövqünü nəzərə al-mıq" kimi fikirlər səlinir. Bu meyar-la qətiyyətlə razılmaq olmaz. Səhnə-nə tamaşaçı zalından nə qədər yük-səkəldə durursa, sənəti də tamaşaçı zövqündən bir o qədər ucalıqda saxlamaq lazımdır. Sənət tamaşaçı zövqünə uyğunlaşdırılmamalıdır. Çünki bu zaman sənət itimək, ucuzlaşmaq, bayağılaşmaq təhlükəsi ilə üz-ləşə bilər.

Hafiz Quliyev,
Azərbaycan Dövlət Akademik

Opera və Balet Teatrının baş rejissoru